

Развој морално-вољних особина питомаца у процесу васпитно-образовних активности у Војној академији

Потпуковник др *Ђорђе Радојевић*

Област моралног васпитања припадника наше војске у војној андрагогији још није довољно истражена. Такво стање у области педагошке и андрагошке теорије одразило се, на одређени начин, и на практичну васпитну делатност и праксу моралног васпитања у друштву, па и Војсци. Уочено је да код дела младих старешина нису довољно изграђене, пре свега, морално-вољне особине, као што су: спремност на највеће напоре, иницијатива и самосталност у раду, пожртвованост и истрајност у обављању задатака, свесна дисциплина, осећање дужности и одговорности, и слично. Због тога је на Катедри војне андрагогије и психологије у Војној академији КоВ спроведено истраживање проблема развоја и формирања одређених морално-вољних особина личности питомаца у току њиховог школовања у Војној академији КоВ, као што су: одлучност, упорност, иницијатива, самосталност, тачност, савесност, дисциплинованост, храброст и снага воље. Поред тога, истраживањем је обухваћен развој друштвено-моралних ставова питомаца према одбрани земље и друштвеним вредностима на којима се претходна концепција одбране заснивала, као и неких мотива који високо корелирају с успехом у учењу, као што су: мотив постигнућа, ниво аспирација и радозналост.

Емпиријском истраживању претходила је обимна анализа значајнијих теоријских извора у којима се разматрају карактерна својства личности, воља, борбена воља, морално-вољне особине. Из обиља прикупљеног материјала, у овом чланку, пре изношења резултата емпиријског истраживања, даје се само краћи синтетички приказ ставова страних аутора из извора који су теже доступни читаоцима.

Увод

Особинама личности војних старешина бавили су се многи психолози и други војни стручњаци у свету. У Другом светском рату обављена су бројна испитивања пожељних својстава војних руководилаца, а најпознатије је истраживање Одељења за стратегијску службу америчке

армије. Резултати тих истраживања показују да успешне вође готово без изузетка поседују „барем просечну интелигенцију, просечне физичке способности, те тактичност и добронамерност.“¹ Војни психолог Ј. Отис, резимирајући студије квалитета командира пешадијских водова и одељења у америчкој армији у Другом светском рату, издваја три групе особина старешина: храброст, лични интегритет и способност адаптације.²

Амерички истраживачи, али и многи други аутори западне оријентације, вољне и карактерне особине наводе као најважнија својства војних старешина. Тако се у одредбама о оцењивању особина Бундесвера из 1972. године наводе као најзначајније следеће особине официра западнемачке армије: воља (снага одлучивања), осећај одговорности, другарство, наступ, дар схватања, усмено и писано изражавање, иницијатива, поузданост, способност провођења задатака у дело, сарадња, стручност, познавање прописа, разумевање у технику, практична знања, способност планирања, дар за организацију, способност подучавања, способност дискутовања, способност за руковођење људима, способност за оцењивање и брига за потчињене.³

Систем службеног оцењивања официра француске армије (Модел 73) садржи укупно 22 особине које код официра треба пратити и посебно вредновати. Оне су разврстане у четири подгрупе: карактер (седам особина), интелектуалне способности (осам особина), социјалне диспозиције (четири својства) и војничке особине (три особине). Од карактерних особина (које су посебно интересантне за наше истраживање) наводе се следећа својства: упорност, способност самоконтроле, способност утицаја на људе, прихватање одговорности, иницијатива, одлучност и емоционална стабилност. У тесној вези с тим својствима су и војничке особине: осећај за дисциплину, снага личног примера и приврженост позиву (*Sh. Bart, Forces armees francaises, No 10/73*).

Студију психолога В. Хелма о особинама личности официра америчке армије војни психолог Д. Арнаутовић наводи као једну од најцелисходнијих о особинама војних старешина. Резултати тог истраживања указали су на то да у војсци постоје два типа руковођења – мирнодопско и ратно руковођење. Свако од њих има две компоненте: персонално-мотивациону, која обухвата „оријентацију на добре односе у групи“, и техничку компоненту која подразумева „оријентацију на извршење задатка групе“. Такође, истраживање је показало да је успешан онај ратни старешина који издаје јасна и прецизна наређења, показује бригу за своје људе и представља добар пример, док је мирнодопски старешина успешан уколико показује истрајност у раду, успоставља јасну комуникацију и оставља добар утисак код својих потчињених о добром стручном знању.⁴

¹ D. Calhoun, *Persons in groups*, Herper and Row, New York, 1976, стр. 132.

² Према Д. Арнаутовић, Љ. Касагић и Д. Пајевић, *Војна психологија*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 189.

³ Према Д. Арнаутовић..., *исто*, стр. 189.

⁴ *Исто*, стр. 190.

Енглески војни психолог Норман Коупленд, у делу *Психологија и руковођење*, карактерним својствима придаје много већи значај него интелектуалним способностима, што исказује на следећи начин: „Човек који има сто процената карактера, а само десет процената интелигенције богатије је обдарен од онога који има сто процената интелигенције, а само десет процената карактера“.⁵ Према Коупленду, ауторитет руководиоца, а посебно војног старешине, пресудно зависи од његових позитивних карактерних својстава. То најбоље илуструје следећи његов став: „Бескорисно је за старешину да поседује високу интелигенцију и сјајну особеност ако је његов карактер такав да га његов најдостојнији потчињени инстинктивно презире.“⁶

Изучавањем пожељних својстава војних старешина бавили су се и руски војни психолози и социолози. На пример, А. Бјељајев и А. Плехов издвојили су групе пожељних својстава совјетских војних старешина: идејно-политичка својства, професионално-организаторске и морално-карактерне црте, у које убрајају: самосталност, иницијативу, упорност, високе захтеве према себи и према потчињенима и способност самосавлађивања.⁷ У књизи *Савремени бој и проблеми психологије* М. Коробљенков наглашава да су, поред марксистичког погледа на свет, оданости према земљи и народу и физичке кондиције, за старешину важна и следећа својства личности: мушкост, храброст, спремност на жртве, постојаност и самоконтрола у тешким ситуацијама. Значај вољних квалитета личности совјетских војника и старешина за испољавање храбрости и одважности у борби посебно наглашава Г. Д. Луков. У делу *Васпитање воље совјетских војника*, студиозно обрађује суштину и значај следећих вољних особина војника: целисходност, владање собом, самосталност, одлучност, упорност, енергичност, самоиницијатива, експедитивност и дисциплина, којима су условљене све претходно наведене вољне особине. У уџбенику *Војна психологија*, који је написао заједно са Платоновим, Луков наглашава значај тзв. комплексних вољних особина, у које убраја храброст, смелост, одважност и мужевност.⁸

Савремени војни теоретичари и искусни војни команданти страних армија много се баве проблемом особина личности успешних војних старешина и веома често наглашавају значај снаге воље, моралне храбрости и одлучности. Тако британски фелдмаршал Вилијам Слим, на основу свог богатог командантског искуства, наводи као најважнији квалитет личности војних команданата на свим нивоима, а пре свега на вишим, снагу воље: „Први од тих квалитета јесте снага воље, односно одлучност, ако вам се свиђа да то тако називате. Командант, не само да мора да одлучи шта треба да се уради – то је можда једна од лакших ствари – он мора то да види учињеним“.⁹ Интересантно је и како тај

⁵ Н. Коупленд, *Психологија и руковођење*, у *Збирка чланака из војне психологије*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 109.

⁶ Исто, стр. 110.

⁷ Према Д. Арнаутовић..., исто, стр. 190.

⁸ Г. Луков, К. Платонов, исто, стр. 264.

⁹ V. Slim, *Higher command in War*, „Military Review“, 1990, №5, стр. 11.

високи војни старешина види однос између одлучности, односно снаге воље и храбрости: „Поштено говорећи, поменута одлучност, односно снага воље као први од неопходних командантских квалитета, утемељена је заиста на храбрости“.¹⁰ Храброст о којој Слим говори није физичка, већ морална храброст коју војни команданти поседују онда када чине оно што сматрају да је исправно, не базирајући се много на то какав је утицај на њих лично. Поред наведених квалитета, према том аутору, добар командант мора још да поседује способност просуђивања, флексибилност ума и знање.

Џон Фос, у чланку *Командовање*, залаже се „за филозофију чврстог (одлучног) командовања у копненој војсци САД“ и сматра да команданти морају да почну да ту филозофију усађују у све делове оружаних снага. „Филозофија чврстог командовања даје командантима максимум овлашћења да извршавају своје задатке, да развију чврсту субординацију и да практикују командовање у складу са дневним приликама у току мирнодопске обуке, управо онако како ће то чинити у рату.“¹¹ Такав приступ проблему командовања одговара превасходно захтеву обуке професионалне армије. За своју „филозофију чврстог командовања“ Фос је користио искуства бивших америчких генерала, који су истицали: „Никад не реците људима како да ураде. Реците им шта да ураде и они ће вас изненадити својом довитљивошћу“ (генерал George S. Patton), или: „Када си одговоран, преузми одговорност“ (генерал Maxwell R. Thurman). Поучен њима, Фос је своју филозофију чврстог командовања засновао на три елемента: предвиђању, слободној акцији и одговорности, сматрајући да само одлучан командант може да испољи иницијативу да, када уочи повољну прилику, брзо обави задатак.

У студији *Експерти за вођење рата*, Ц. А. Пикарт наводи да су есенцијалне способности за руковођење интуиција и способност предвиђања на бојном пољу, и поставља питање како треба да се формирају (васпитавају) старешине с таквим способностима. Он истовремено подсећа да су научници утврдили да „основу за развијање интуиције и способности предвиђања догађања на бојном пољу чини висока стручност, односно стицање богатих (врхунских) знања о ратовању.“¹² Посебно је интересантно Пикартово схватање односа интуиције, одлучности, иницијативе и смелости у борби. Наиме, он сматра да само интуитивне старешине могу да антиципирају ток догађаја и испољавају одлучност која им помаже да делују брзо и утичу на исход борбе: „Ово је пресудно у смањивању (отклањању) збуњености и испољавању иницијативе и смелости“.¹³

Студије које су обухваћене у овој анализи, као и досадашња искуства везана за обављање ратних и мирнодопских задатака војске, убедљиво указују на значај развоја и формирања морално-вољних особина личности војних старешина, посебно одлучности и храбрости.

¹⁰ Исто, стр. 13.

¹¹ J. Foss, *Command*, „Military Review“, 1990, №. 5, стр. 2.

¹² A. J. Picart, *Expert Warfighters with Battlefield Vision*, „Military Review“, 1991, №. 5, стр. 51.

¹³ Исто, стр. 51.

Нашим истраживањем обухваћено је утврђивање степена доприноса васпитно-образовних активности у Војној академији Копнене војске формирању пожељних својстава код питомца, будућих официра наше војске. Васпитно-образовне активности односе се на васпитно-образовни рад наставника у настави с питомцима и на васпитне поступке старешина наставних група непосредних васпитача питомца.

Генерално постављени циљ истраживања било је утврђивање релације између васпитно-образовних активности наставника и старешина у Војној академији КоВ и формирања *морално-вољних особина, конативних црта личности, унутрашњих мотива и друштвено-моралних ставова* питомца према одбрани земље. Односно, рад је покушај да се у оквиру савремених концепција развоја личности, теорије васпитања, социјалних теорија учења, теорија унутрашње мотивације и трансфера учења карактерних и мотивационих особина утврде релације између васпитно-образовних активности и формирања пожељних својстава код питомца. Истраживањем је обухваћено формирање следећих пожељних својстава код питомца:

а) морално-вољне особине – одлучност, самосталност, упорност, иницијатива и тачност;

б) конативне црте личности (Кател) – слабост ега – снага ега (С), слабост суперега – снага суперега (G), страшљивост (трекција) – неустрашивост (пармија) (Н) и недисциплинованост – контролисаност (Q₃);

ц) унутрашњи мотиви – мотив постигнућа, ниво аспирација и радозналост;

д) друштвено-морални ставови – ставови питомца према одбрани земље (колико су постали вредности особина личности питомца или њихови карактерни квалитети).

Добијени резултати саопштени су коментарисањем хипотеза које су постављене у методолошком делу студије. За такав приступ у анализи и интерпретацији резултата истраживања определили смо се стога што целокупни методолошки план, па и формулисање хипотеза, онемогућава тестирање било које хипотезе само на основу једног статистичког налаза, односно захтева уважавање и анализу више резултата. Наиме, на основу анализе више добијених података може се процењивати вероватноћа тачности тврдњи садржаних у хипотезама које се разматрају. Процене постављених хипотеза су, истовремено, и закључци овог истраживања.

Резултати формирања пожељних конативних својстава

код питомца ВА КоВ

Генерална хипотеза садржи тврдњу, у афирмативном облику, да образовно-васпитне активности у Војној академији КоВ значајно доприносе формирању морално-вољних особина, конативних црта личности,

унутрашњих мотива и друштвено-моралних ставова питомаца према одбрани земље. Ради процене те хипотезе тестирали смо значај разлике аритметичких средина или процената (т-тест) добијених резултата на почетку и на завршетку школовања питомаца у Војној академији КоВ. Тако смо утврдили промене у развоју морално-вољних особина, конативних црта личности, унутрашњих мотива и друштвено-моралних ставова питомаца према одбрани земље, како степен, тако и смер развијености, у току њиховог школовања.

Табела 1.

Ред. бр.	Морално-вољне особине и унутрашњи мотиви	И исп.	II исп.	t	п
		M1	M2		
1.	Одлучност	76,9	78,1	+ 1,95	0,05
2.	Упорност	75,1	76,1	+ 1,36	0,00
3.	Самосталност	79,1	76,4	- 4,64	0,01
4.	Иницијатива	71,9	68,5	- 2,66	0,01
5.	Тачност	81,9	71,5	- 8,45	0,01
6.	Слабост ега – снага ега (С)	15,1	15,2	+ 0,21	0,00
7.	Слабост суперега – снага суперега (G)	13,7	13,0	- 2,97	0,01
8.	Страшљивост – неустрашивост (H)	17,2	18,8	+ 4,17	0,01
9.	Недисциплинованост – контролисаност (Q ₃)	13,0	13,3	+ 1,42	0,00

Значај разлика аритметичких средина морално-вољних особина и конативних црта питомаца у првом и другом испитивању

Добијени резултати показују да је промењено шест од укупно девет испитаних морално-вољних особина и конативних црта личности питомаца, и то како степен, тако и смер развијености. За две особине (неуस्ताшљивост и одлучност) утврђене су статистички значајне позитивне разлике које подразумевају њихов развој, код три особине није било промена (упорност, снага ега и дисциплинованост), док је код четири испитиване особине (самосталност, иницијатива, тачност и снага суперега) дошло до статистички значајне регресије. С обзиром на то да је неустрашивост (пармија) превасходно димензија темперамента, намеће се закључак да, сем прогресивне промене особине одлучност, код осталих морално-вољних, конативних особина ефекти васпитно-образовних утицаја нису били усклађени с дефинисаним циљем васпитања и образовања питомаца. Тиме општа хипотеза није потврђена, или је потврђен само њен мањи део. Сматрамо да узроке за утврђене промене испитиваних особина личности питомаца на завршетку школовања у Војној академији превасходно треба тражити у карактеристикама војне васпитно-образовне средине, а мање у индивидуалним особинама питомаца.

У методолошком делу студије претпоставили смо да су организација живота и рада, затим настава, као најорганизованији облик васпитно-образовног процеса, и ваннаставни васпитно-образовни рад непосредно

претпостављених старешина питомаца (командири наставних група) најважнији чиниоци у развоју личности питомаца. Систематским посматрањем наставног и ваннаставног васпитно-образовног рада установили смо да су утврђени васпитни ефекти у формирању пожељних својстава код питомаца условљени, пре свега, квалитетом васпитно-образовних активности у Војној академији и положајем питомаца у васпитно-образовном процесу.

На основу резултата емпиријског истраживања, дошли смо до сазнања да настава и значајне компоненте васпитно-образовног процеса у Војној академији нису усклађени с прокламованим циљевима школовања питомаца који захтевају формирање и развој креативне, самосталне, одлучне, пуне иницијативе и зреле личности будућег официра. Учење и социјализација претежно се одвијају уз примену рецептивности, репродуктивности и регресивности, док су активна позиција и стваралачко учење углавном потиснути. Односно, услови у којима се стичу војностручна знања и формирају војне вештине нису довољно разноврсни и не обезбеђују потребну динамику и активност питомаца.

Живот и рад у Војној академији захтева висок степен организације и реда. Све активности се прецизно регулишу, што оставља утисак да су могућности за самосталност и иницијативу веома мале. Васпитачи се професионално брину да питомцу задовоље све потребе, од елементарних егзистенцијалних до стварања потпуних услова за наставу, бављење спортом и задовољавање различитих културних потреба. У таквим васпитно-образовним условима питомац се доводи у пасиван, лагодан и безбрижан положај, што има веома негативне импликације на развој његових пожељних конативних, морално-вољних особина. Неоспорно је да регулативом не треба све одредити, већ треба омогућити да питомци, у улози активног субјекта васпитно-образовног процеса, део самостално организују и остварују.

Табела 2.

Ред. бр.	Унутрашњи мотиви	I исп.	II исп.	t	p
		M1	M2		
1.	Мотив постигнућа	147,1	140,6	-4,47	0,01
2.	Ниво аспирација	112,0	106,4	-5,04	0,01
3.	Радозналост	142,6	137,6	-2,99	0,01

Значај разлика аритметичких средина унутрашњих мотива питомаца у првом и другом испитивању

На основу добијених резултата, који се односе на развој унутрашње мотивације код питомаца, може се закључити да је дошло до регресије код сва три унутрашња мотива на завршетку школовања у Војној академији у односу на средње вредности тих мотива добијених на иницијалном тестирању питомаца (непосредно по њиховом доласку на

школовање). Основни узроци за статистички значајан пад вредности унутрашњих мотива (мотив постигнућа, ниво аспирација и радозналост) код питомаца за време школовања у Војној академији садржани су у карактеристикама војне васпитно-образовне средине и у социјалном поткрепљењу („спољашња“ мотивација или инструментална мотивација) које у свом раду са питомцима користе васпитачи (претпостављене старешине) и наставници. Тај проблем се може решити тако што би се листа васпитно-образовних утицаја или поступака на питомце проширила (да се не своди претежно на поступке награђивања или кажњавања) и, у оквиру процене интензитета и смера њиховог утицаја на унутрашњу мотивацију, нагласио квалитет међусобних односа васпитача (старешине и наставници) и васпитаника (питомци). Основни квалитет тих односа чине васпитни контакт и комуницирање, који у човековом животу и раду, за разлику од других облика контаката и комуникација, треба да постану „својеврсни облици повезивања и односа одраслих који се налазе у процесу васпитања и образовања“.¹⁴

**Однос између васпитних поступака старешина
и морално-вољних особина и унутрашњих
мотива питомаца за учење**

У првој посебној хипотези наглашена је тврдња да васпитни поступци старешина, непосредних васпитача питомаца, значајно детерминишу развој и формирање морално-вољних особина, конативних црта личности и унутрашњих мотива питомаца. Та хипотеза има упориште у социјалној теорији учења, према којој изградња пожељних морално-вољних, конативних особина, унутрашњих мотива и друштвено-моралних ставова код питомаца може да се схвати првенствено као социјално-интеракцијска активност васпитаника и војних старешина као васпитача. За ово истраживање посебно су била инспиративна основна социјално-психолошка обележја тока социјализације у појединим социјалним контекстима учења, као што су: репресивност, рецептивност, репродуктивизам и проактивност, при чему степен изражености тих својстава може значајно да варира од једног до другог социјалног контекста.¹⁵

Васпитну делатност у Војној академији КоВ покушали смо да испитамо и утврдимо помоћу упитника од 120 манифестација васпитних поступака старешина, груписаних у једанаест категорија и пет издвојених чинилаца. Ти поступци старешина односили су се на значајне области и методе васпитног деловања у Војној академији: саветовање,

¹⁴ Д. Савићевић, *Концепција образовних потреба у андрагогији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1980, стр. 296.

¹⁵ Н. Хавелка, Љ. Лазаревић, *Спорт и личност*, НИП „Спортска књига“, Београд, 1981.

васпитање примером, развијање идеала и вредности, контрола, наређивање, похвале и награде, кажњавање, опомене, супротстављање, примедбе, каналисање и супституција. Упитник је требало да „покрије“ читав распон васпитне праксе старешина, а васпитаници су тачност наведених тврдњи оцењивали према петостепеној скали. Поступком факторске анализе редуковали смо скупину од 120 манифестационих варијабли васпитних поступака на укупно пет базичних (латентних) варијабли – фактора који репрезентују оне манифестационе варијабле с којима се налазе у корелативној вези. Тако су сви чиниоци који објашњавају методiku васпитног рада старешина у Војној академији, помоћу факторске анализе, разврстани у основне и мање групе, којима смо дали називе: ауторитарни (АВП), индивидуализовани (ИВП), пермисивни (ПВП), демократски (ДВП) и репресивни (РВП) васпитни поступци. Добијене резултате показали смо у облику интеркорелација латентних варијабли – фактора васпитних поступака старешина и формираних морално-вољних, конативних особина и унутрашњих мотива питомаца.

Табела 3.

Ред. бр.	ВРСТЕ (КАТЕГОРИЈЕ) ВАСПИТНИХ ПОСТУПАКА	Број вас. пост.	ФАКТОРИ ВАСПИТНИХ ПОСТУПАКА
1.	Саветовање	16	Поступком факторске анализе редукована је скупина од 120 манифестних варијабли васпитних поступака на укупно пет базичних (латентних) варијабли – фактора. – ауторитарни, – индивидуализовани, – пермисивни, – демократски, – репресивни.
2.	Васпитање примером	10	
3.	Развијање идеала и вредности	10	
4.	Контрола	10	
5.	Наређивање	12	
6.	Похвале и награде	10	
7.	Кажњавање	10	
8.	Опомене	8	
9.	Супротстављање	16	
10.	Примедбе	10	
11.	Каналисање и супституција	8	
УКУПНО:		120	УКУПНО: 5

Васпитни поступци старешина

И пред тога што утврђивање корелативних веза не значи откривање узрочно-последичних односа, оно доприноси, уз логичку анализу, дубљем разумевању андрагошких појава које смо обухватили нашим истраживањем и омогућава њихово предвиђање на основу мерних појава.

Анализа корелацијске повезаности појединих врста васпитних поступака, груписаних у пет издвојених фактора (латентних варијабли), показује да постоји релативно висока негативна корелација (логична и

очекивана) између васпитних поступака ауторитарне оријентације, с једне, и индивидуализоване, односно демократске оријентације, с друге стране. Обе корелације су на нивоу значаја 0.01. Такође, разумљива је и лако објашњива позитивна корелација између фактора које чине индивидуализовани и пермисивни васпитни поступци, чија је суштина у томе да се у васпитно-образовном раду полази од конкретног човека и да се створе услови за потпуно ангажовање и успешан рад сваког појединца. Највиши коефицијент позитивне корелације добијен је између издвојених фактора ауторитарне и репресивне оријентације, јер се у оба случаја субјективни доживљај питомца веома често састоји од непријатних осећања којима се активира свест о одговорности. Међутим, између та два приступа у васпитању припадника армије никако се не може повући знак једнакости. Суштина ауторитарног приступа је у томе да старешина као васпитач мора да буде строг у захтевима, али праведан и доследан, док репресивни поступци васпитања подразумевају углавном оријентацију на негативно, тј. на спречавање и отклањање негативног понашања. Негативан коефицијент корелације добијен је и између издвојених фактора репресивног и демократског приступа у васпитању, док са индивидуализованим и пермисивним поступцима васпитања репресивна оријентација нема никакве корелације.

Табела 4.

Ред. број	ФАКТОРИ ВП I	ФАКТОРИ ВП II	r+	r-	p
1.	Индивидуализовани	Пермисивни	0.186		0.05
2.	Ауторитарни	Пересивни	0.424		0.01
3.	Ауторитарни	Индивидуализовани		0.251	0.01
4.	Ауторитарни	Демократски		0.353	0.01
5.	Репресивни	Демократски		0.167	0.05
6.	Репресивни	Индивидуализовани пермисивни	Нема корелације -		

Интеркорелација издвојених фактора васпитних поступака

Један од основних задатака који смо поставили у овом истраживању јесте утврђивање односа између појединих латентних варијабли васпитних поступака старешина и формираних морално-вољних својстава питомца по завршетку школовања у Војној академији Коппене војске.

Сматрамо да је најважнији резултат нашег истраживања добијена позитивна корелација индивидуализованих васпитних поступака са свим испитиваним морално-вољним особинама личности питомца: упорношћу, одлучношћу, самосталношћу, иницијативом и тачношћу. Индивидуални приступ сваком питомцу, познавање његове личности и, у зависности од тога, прилагођавање поступака васпитног деловања једно је од основних начела васпитног рада са младим људима тог узраста.

Индикативно је, такође, да ауторитарни поступци васпитања имају статистички значајну негативну корелацију с особином самосталност,

као и с особином иницијатива. Са становишта предмета нашег истраживања логичан је и податак који показује постојање негативне корелације између репресивне оријентације старешина у васпитном раду и иницијативи, односно непостојања корелације између те категорије васпитних поступака и самосталности. Наше истраживање потврдило је и могућност формирања морално-вољних особина (одлучност, упорност и тачност) на које се може ефикасно утицати, поред осталог, и васпитним поступцима ауторитарне, па чак и репресивне оријентације.

Неспорно је, међутим, да се бољи резултати у васпитном раду с питомцима постижу уколико се ауторитарни односи старешина према питомцима, који су често нужни, не заснивају искључиво или претежно на репресивним васпитним поступцима и уколико се између те две категорије васпитних поступака успостави јасна дистинкција. Утицај васпитних поступака ауторитарне оријентације, чија је суштина у томе да старешине делују примером и, истовремено, постављају строге захтеве, на формирање пожељних морално-вољних особина питомаца (одлучност, упорност и тачност) може се са великом поузданошћу објаснити учењем, идентификацијом, имитацијом и играњем улога.

Табела 5.

Ред. број	ОСОБИНЕ ЛИЧНОСТИ	ФАКТОРИ ВАСПИТНИХ ПОСТУПАКА				
		АВП	ИВП	ПВП	ДВП	РВП
1.	Одлучност	0.163*	0.347**	0.182*	-0.169*	0.254**
2.	Самосталност	-0.216**	0.295**	0.285**	0.154**	0.096
3.	Упорност	0.083	0.358**	0.174*	-0.114	0.244**
4.	Иницијатива	-0.219**	0.196**	0.136*	0.147*	0.047
5.	Тачност	0.138*	0.138*	0.070	-0.118	0.139*
<hr/>						
1.	Снага ега (С)	0.239**	0.049	0.161*	-0.008	-0.135
2.	Снага суперега (G)	0.101	0.141*	-0.016	0.208**	0.073
3.	Неустрашивост (H)	-0.075	0,209**	0.039	0.224**	-0.108
4.	Дисциплинованост (Q ₃)	0.059	0.111	0.142**	0.013	0.084
<hr/>						
1.	Мотив постигнућа	0.119	0.260**	0.212**	-0.049	0.006
2.	Ниво аспирација	0.050	0.273**	0.204**	-0.043	0.008
3.	Радозналост	0.114	0.181**	0.178*	0.024	0.065

Коефицијенти корелације између фактора-ВПС и морално-вољних особина, фактора личности С, G, H и Q₃ и унутрашњих мотива питомаца ВА

* Повезаност значајна на нивоу 0.05 (0.138).

** Повезаност значајна на нивоу 0.01 (0.181).

Пермисивни поступци васпитања имају висок степен корелације с морално-вољним особинама (самосталност и одлучност), док је демократска оријентација у васпитању будућих официра најслабије повезана с испитиваним особинама и утврђена је на нивоу значајности 0.05 с

особинама самосталност и иницијатива. Сматрамо да се добијени резултат може објаснити специфичношћу животне и радне средине у војсци и циљевима и организацијом живота и рада њених припадника. Најважнија обележја војне организације и делатности јесу субординација и дисциплина, што је условљено ефикасношћу оружане борбе за коју се припадници војске у миру припремају.

Утврђивање оптималног односа између ауторитарног и демократског стила у војном васпитању, уз неопходну примену индивидуализације васпитних поступака, један је од основних проблема савремене војне андрагогије и, посебно, методике војног васпитно-образовног рада, што потврђује и наше истраживање. Решење тог проблема видимо, пре свега, у стварању таквих едукативних услова у Војној академији у којима ће доћи до потпуног изражаја васпитне вредности интернатског образовања, које ће омогућити да „за већину индивидуа такав облик образовања значи ново искуство, али и погодну прилику да развију своје склоности и способности“.¹⁶

Предметом нашег истраживања обухватили смо и неке изворне црте личности, мерене Кателовим тестом 16 П.Ф., за које сматрамо да имају конативно-мотивациону компоненту и посебан значај за личност војних старешина. Претежно објективистички оријентисани психолози проширују појам конативна и карактерна својства карактеристичним моделима емоционалног реаговања. У нашем истраживању желели смо да утврдимо корелативне везе између издвојених фактора васпитних поступака старешина и формираних конативно-мотивационих и емоционалних особина (црта личности С, G, Н и Q₃). Добијени подаци показују да постоји позитивна корелација између ауторитарне оријентације старешина у васпитном раду и снаге ега (С-фактор) на нивоу значаја 0.01 и повезаност те конативно-мотивационе и емоционалне особине и пермисивних васпитних поступака старешина на нивоу значаја 0.05. Наведени подаци показују да млади људи, са slabим егом у понашању на почетку свог школовања у Војној академији, могу у току школовања да стекну задовољавајући ниво контроле, емоционалне стабилности и одлучности. Особине структуре личности питомаца непосредно по доласку на школовање, значајне за васпитно-образовни рад и прилагођавање, такве су да их карактерише још увек непотпуна интелектуална, емоционална и социјална зрелост. Према ранијим истраживањима, „они напросто траже 'чврсту руку' која ће им снагом воље, присилом и ограничењем осмислити и уредити њихов бесмислени, хаотични и неорганизовани свет.“¹⁷

Емоционално понашање питомаца често карактеришу повећани интензитет, специфични узроци и посебан начин емоционалног испољавања (нервна напетост), чији су узроци, делимично, и тешкоће у прилагођавању војноедукативној средини. Тада старешина треба да има

¹⁶ Д. Савићевић, *исто*, стр. 178.

¹⁷ П. Костић, *Психологија за војног старешину*, ЦВВШ ОС, ВА КоВ, Београд, 1992.

толерантан и принципијелан однос, да схвати проблеме и мотивацију потчињеног, те да му помогне да их реши (пермисивни поступци васпитања). У таквој истинској жељи старешине да разуме питомца и проблем пред којим се нашао видимо и могућност деловања старешина на развијање самопоуздања, емоционалне стабилности и одлучности питомаца.

Снага суперега (изворна црта G) код питомаца Војне академије показује статистички значајну корелацију једино с демократским поступцима васпитања старешина (на нивоу значаја 0.01). Тиме је потврђена претпоставка да се одговарајућим васпитним активностима може значајно утицати на формирање моралних, конативних и карактерних особина садржаних у изворној црти G, која се мери Кателовим тестом личности 16 П.Ф. Значај високе суперега снаге за личност војних старешина најбоље се види из његовог описа: „јак (поуздан) карактер, осећање дужности, истрајност, одлучност, упорност, савесност, осећајна стабилност и морал“.

Демократски приступ старешина у васпитном раду с питомцима подразумева, пре свега, заједничко анализирање проблема, толерантно прихватање њихових ставова, убеђења и мишљења (кад год је то могуће), као и подстицање питомаца на размишљање и самостално решавање проблема, уз оспособљавање њиховог колектива да контролише своје чланове.

Особина неустрашивост – страшљивост (пармија – трекција), изворна црта H, има значајну позитивну корелацију с индивидуализованим васпитним поступцима и поступцима демократске оријентације. Према Кателовом мишљењу, то је особина темперамента, па је одређена превасходно наследним чиниоцима (функционисање симпатичког и парасимпатичког нервног система). Међутим, околности које су створене индивидуализованим васпитним поступцима у односу на особеност структуре личности питомаца или васпитним поступцима старешина којима се стварају могућности за потпуну афирмацију личности питомаца у демократској васпитној атмосфери могу допринети смањењу трекције (осећај угрожености), што показују и резултати нашег истраживања. Сам Кател препоручује да, због мноштва наследних чинилаца у тој особини, васпитни процес не треба усмерити на „искорењивање“ страшљивости, већ на стицање „таквих механизма и знања који доводе до њеног прихватања као нормално присутне особине“.

Чиниоцима карактерног понашања припада и изворна црта коју је Кател назвао „интегрисаност селф – сентимента“ (Q_3 – фактор). Код нас се најчешће дефинише појмом самоконтрола или дисциплинованост. Према резултатима нашег истраживања, та особина нема статистички значајну корелацију ни са једним издвојеним фактором васпитних поступака старешина. Према томе, васпитно-образовне активности, интенционалне и плански реализоване, у овом случају код питомаца нису значајно утицале на прогресивне промене у изградњи дисциплине (самоконтроле). То се може објаснити чињеницом да дисциплина, као

особина личности питомца, није суштински оформљена у првој години школовања, већ се ради о формалним, према захтевима средине изграђеним обрасцима понашања који брзо нестају у ситуацији када, као старији питомци, могу отвореније и самосталније да се опредељују у свом понашању. Поред тога, основна слабост васпитно-образовне праксе у Војној академији, по нашем мишљењу, јесу недовољно разрађени механизми за реализацију постављених циљева школовања питомца, а нису створени ни потребни услови који омогућавају питомцу да буде активан субјекат у васпитно-образовном процесу.

Неспорно је да у укупној изградњи и формирању морално-вољних, конативних особина, велики значај има унутрашња мотивација за коју је немачки психолог Хербер писао да се истински мотивисане радње реализују властитом вољом и да се њихово извођење доживљава као задовољство. У нашем истраживању добили смо значајне корелативне односе између васпитних поступака индивидуализоване оријентације и мотива постигнућа, нивоа аспирација и радозналости, као и између пермисивно-подстицајних васпитних поступака и мотива постигнућа, нивоа аспирација и радозналости.

Наше истраживање указује на то да се може утицати на формирање и обезбеђивање унутрашње мотивације код питомца Војне академије који се налазе у добу позне адолесценције („млади одрасли“). Евидентно је да су васпитни поступци који значајно корелирају с мотивом постигнућа, нивоом аспирација и радозналошћу код питомца пермисивно-подстицајног карактера, јер допуштају (омогућују) потпуну афирмацију личности питомца, њихових способности и интересовања, при чему се одражава искрена жеља старешина да им помогну. Резултати показују да се та категорија васпитних поступака старешина допуњује с индивидуализованим васпитним поступцима са којима има исти смер деловања.

Хипотеза о утицају више независних (предикторских) варијабли на једну зависну (критеријумску) варијаблу тестирана је вишеструком регресијском анализом. Улогу критеријумске варијабле имала је свака морално-вољна, конативна особина или унутрашњи мотив чије формирање код питомца Војне академије изучавамо, док су скуп предикторских варијабли чинили издвојени фактори васпитних поступака старешина. Овом анализом, на основу вредности стандардизованих коефицијената регресије (бета) и коефицијената мултипле корелације (Р), утврђена је могућност предвиђања резултата у датој критеријумској варијабли на основу резултата у предикторским варијаблама – факторима (поступцима) васпитног рада старешина. На тај начин, идентификоване су методе и стилови васпитног рада војних старешина који могу значајно да утичу на формирање одређених особина код питомца и утврђен је смер тог утицаја. Ради се, дакле, о уопштавању налаза о релацијама између васпитно-образовних активности старешина у Војној академији и критеријума изградње дефинисаних пожељних својстава код питомца, будућих официра наше армије, путем ретроградног предвиђања успешности са „узорка актуелне популације на узорак будуће популације“.

Ред. број	КРИТЕРИЈУМСКЕ ВАРИЈАБЛЕ (морално-вољне и конативне особине)	ПРЕДИКТОРСКЕ ВАРИЈАБЛЕ (фактори васпитних поступака)
1.	– Одлучност – Упорност	Индивидуализовани и репресивни васпитни поступци
2.	– Иницијатива	Индивидуализовани васпитни поступци
3.	– Снага ега	Ауторитарни васпитни поступци
4.	– Снага суперега – Неустрашивост	Демократски поступци васпитања
5.	– Мотив постигнућа – Ниво аспирација	Индивидуализовани и пермисивни поступци васпитања
6.	– Самосталност – Тачност – Самоконтрола (дисциплинованост) – Радозналост	Нису утврђене могућности предвиђања релација између варијабли предиктора (васпитних поступака) и критеријума на ред. бр. 6.

Регресијска анализа – предвиђање В-О успешности

На основу величине добијене ваљане заједничке варијанте критеријума (V) коју објашњавају издвојени фактори васпитних поступака старешина, затим валидности издвојених предиктора (p) и коефицијената мултипле корелације (R) може се поуздано закључити да се предвиђање васпитно-образовне успешности старешина у Војној академији у формирању пожељних својстава код питомаца може остварити на основу следећих критеријума: одлучност и упорност (индивидуализовани и репресивни поступци васпитања), иницијатива (индивидуализовани васпитни поступци), снага – слабост ега (ауторитарни поступци васпитања), снага – слабост суперега и неустрашивост – страшљивост (демократски поступци васпитања), мотив постигнућа и ниво аспирација (индивидуализовани и пермисивни васпитни поступци старешина). Регресијском анализом нисмо утврдили могућност научног предвиђања релација између варијабли предиктора (фактор васпитних поступака старешина) и критеријума: самосталност, тачност, самоконтрола (дисциплина) и радозналост.

Однос између успеха питомаца постигнутог у ВА КоВ и развијености пожељних конативних својстава личности

Друга и трећа посебна хипотеза, у афирмативном облику, дефинисане су као тврдње да општи успех питомаца постигнут у току њиховог школовања у Војној академији КоВ, затим успех из основних војностручних и друштвених предмета, као и физичког васпитања, статистички значајно корелира с развојем морално-вољних особина, конативних црта личности и унутрашњих мотива код питомаца.¹⁸ Према томе,

¹⁸ Војностручни предмети: општа тактика, концепција ОНО и стратегија оружане борбе, руковођење и командовање и наоружање са наставом гађања. Друштвени предмети: филозофија, социологија, политичка економија, војна андрагогија и друштвени систем.

основни проблем који смо желели да истражимо у оквиру тих хипотеза јесте утврђивање међусобне условљености и повезаности постигнутог успеха питомаца у Војној академији (стечено образовање, условно као предиктор варијабле) и изграђености одређених морално-вољних особина, конативних црта и унутрашњих мотива (условно као критеријум варијабле). Варијабле су условно подељене на независне (предикторске) и зависне (критеријумске), јер је могућ и њихов повратни утицај.

Табела 7.

Ред. број	ОСОБИНЕ ЛИЧНОСТИ	УСПЕХ У УЧЕЊУ			
		Општи успех	ВСП	ДП	ФВ
1.	Одлучност	-0.115	-0.040	-0.109	0.164*
2.	Самосталност	0.052	0.011	0.059	-0.007
3.	Упорност	0.144*	0.101	0.096	0.183**
4.	Иницијатива	0.058	0.070	0.055	0.080
5.	Тачност	0.161*	0.046	0.068	0.056
1.	Снага ега (С)	0.043	0.142*	-0.023	0.139*
2.	Снага суперега (G)	0.159*	0.106	-0.033	0.140*
3.	Неустрашивост (H)	-0.049	0.010	-0.054	0.012
4.	Дисциплинованост (Q ₃)	-0.069	-0.054	-0.082	0.030
1.	Мотив постигнућа	0.324**	0.213**	0.227**	0.162*
2.	Ниво аспирација	0.343**	0.245**	0.262**	0.147*
3.	Радозналост	0.294**	0.217**	0.254**	0.282**

Коефицијенти корелације између успеха питомаца у учењу и морално-вољних особина, фактора личности (С, G, H и Q₃) и унутрашњих мотива

* Повезаност значајна на нивоу 0.05 (0.138).

** Повезаност значајна на нивоу (0.181).

Као значајан резултат нашег истраживања издвајамо претходно утврђену високу корелацију између успеха питомаца постигнутог у друштвеним и војностручним предметима (0.771) и успеха у војностручним предметима и физичком васпитању (0.276). Нешто нижи коефицијент корелације на нивоу значаја 0.05, добијен је између успеха питомаца из друштвених предмета и успеха у физичком васпитању (0.171).

Што се тиче основног проблема који смо желели да истражимо у оквиру наведене хипотезе, није утврђена готово никаква повезаност између успеха питомаца у појединим наставно-научним подручјима и конативних морално-вољних особина. Веома слаба повезаност (на нивоу значаја 0.05) утврђена је између општег успеха питомаца и морално-вољних особина упорност и тачност. Између успеха питомаца из друштвених предмета, војностручних предмета и физичког васпитања, с једне, и морално-вољних особина одлучност, самосталност и иницијатива, с друге стране, није утврђена никаква повезаност. Сма-

трамо да је разлог за то превасходно у методици наставног рада у Војној академији КоВ и положају питомаца у наставном васпитно-образовном раду. На основу добијених резултата није, у ствари, потврђена претпоставка да образовање питомаца у Војној академији постаје стварна основа њиховог васпитања и да руковођење од стране наставника, њихово свесно усмеравање процеса образовања у одређеном правцу, доприноси да стечена знања, навике и умећа постану основа за поступање личности будућих официра.

Појам субјекта у наставном васпитно-образовном процесу у Војној академији подразумева стварање услова којима се омогућује питомцу да се према својим способностима, интересима и потребама, уз одговарајући степен активности, укључи у све фазе процеса васпитања и образовања, и усклађује своје потребе, интересе, мотиве и могућности са колективним, уз одговарајуће садржаје, облике и односе у које ступа у васпитно-образовном процесу.

Једна од хипотеза, коју смо желели да проверимо у току нашег истраживања, односи се на претпоставку о постојању позитивне корелације између успеха (резултати које питомци постижу) у оквиру физичког васпитања, с једне, и формирања морално-вољних особина питомаца, с друге стране. Добијени коефицијенти корелације показују да је утврђена позитивна повезаност између успеха питомаца из наставног предмета физичког васпитања и конативних, морално-вољних особина одлучност и упорност, а није утврђена повезаност с особинама самосталност, иницијатива и тачност. На основу добијених резултата, може се закључити да се један од битних задатака физичког васпитања питомаца Војне академије – „развијање морално-вољних особина личности“ – само делимично остварује.

У оквиру предмета нашег истраживања желели смо да утврдимо да ли постоји корелација између успеха питомаца из војностручних предмета, друштвених предмета, физичког васпитања и општег успеха у Војној академији, с једне, и конативних црта личности, снага ега – слабост ега (G), снага суперега – слабост суперега (G), страшљивост – неустрашивост (H) и контролисаност – недисциплинованост (Q₃), с друге стране.

Значајна позитивна корелативна повезаност на нивоу значајности 0.05 утврђена је између црте личности снага ега (C) и успеха питомаца из физичког васпитања и војностручних предмета. Сличан степен корелативне повезаности са претходним утврђен је између црте личности снага суперега (G), с једне, и успеха питомаца из физичког васпитања и општег успеха питомаца, с друге стране. За остале две црте личности обухваћене предметом нашег истраживања (H и Q₃) није утврђена значајнија корелативна повезаност с успехом питомаца из појединих наставних области, односно с општим успехом постигнутим у Војној академији.

Добијени резултати су веома значајни са становишта циља васпитања и образовања питомаца Војне академије јер указују на чињеницу да питомце са бољим општим успехом, а затим успехом из војностручних

предмета и физичког васпитања, карактеришу снажан емо (одлучност, висок праг фрустрационе толеранције и реалистично схватање проблема) и снажан суперего (истрајност у постизању друштвених циљева и идеала уз наглашену самоконтролу).

Коефицијенти корелације између унутрашњих мотива и успеха питомаца у учењу статистички су значајни на нивоу значајности 0.01, и показују да је унутрашња мотивација један од основних услова за добре резултате у учењу. Као показатељ претежно су коришћене школске оцене или резултати на тестовима школског постигнућа.

Добијени коефицијенти корелације између општег успеха питомаца и унутрашњих мотива износе: мотив постигнућа (0.324), ниво аспирација (0.343) и радозналост (0.294). Вредности коефицијената корелације између успеха из друштвених предмета и унутрашњих мотива питомаца су: мотив постигнућа (0.227), ниво аспирација (0.262) и радозналост (0.254). Корелација успеха из војностручних предмета и унутрашњих мотива је следећа: мотив постигнућа (0.213), ниво аспирације (0.254) и радозналост (0.217). Сличан резултат добијен је и између успеха питомаца из физичког васпитања и радозналости (0.282), док је корелација резултата постигнутих у физичком васпитању и мотива постигнућа (0.162), односно нивоа аспирација (0.147), нешто нижа – на нивоу значајности 0.05.

Анализа добијених резултата упућује на закључак да постоје позитивне везе између унутрашњих мотива обухваћених предметом нашег истраживања и успеха питомаца Војне академије у учењу. Међутим, у вези с наведеним резултатима треба узимати у обзир и следеће: да добијени коефицијенти корелације још увек не показују како су те варијабле повезане и да се исходи школског учења не могу објаснити само мотивационим термином, јер је очигледно да мотивација није једина детерминанта школског успеха.

Однос између врсте завршене средње школе, успеха у средњој школи, успеха у ВА КоВ и ставова питомаца према одбрани земље

У четвртој посебној хипотези истакнута је тврдња да је фомирање ставова питомаца према одбрани земље и основним друштвеним вредностима значајно условљено врстом претходно завршене средње школе (у војсци или у грађанству), успехом у тој школи и успехом питомаца у Војној академији Копнене војске. У структури испитиваних ставова тежиште је било на конативно-мотивационој и емоционалној компоненти, утврђивању развоја патриотских осећања и уверења у могућност одбране земље и поред свих тешкоћа у којима се друштво и Војска Југославије налазе, жеље и намере да се отаџбина брани, мотивације за борбу с обзиром на циљ евентуалног рата и слично.

На основу добијених резултата може се закључити да ставови питомаца према одбрани земље као основној вредносној оријентацији

будућих официра не зависе од тога да ли су средњу школу завршили у грађанству или у армији. Израчунати Ни-квадрат знатно је испод вредности која је статистички значајна. Обе категорије испитаника показале су високу позитивну дирекцију (валенцију) ставова према различитим социјално-психолошким аспектима постојећег система концепције одбране земље. Позитивну екстремност или веома висок степен сагласности с испитиваним ставовима показали су приближно једнако: око 70 одсто испитаника из грађанства, односно из Војне гимназије.

Табела 8.

ВАРИЈАБЛЕ		Ни-квадрат С-коэффициент	Граничне вредности Ни-квадрата
Средња школа	Војна гимназија	$\chi^2 = 0,22$ Ст.Сл. = 2 C = 0.026	0,05 – 5.991 0,01 – 9.210
	Средња школа у грађанству		
Успех у сред- њој школи	добар (2,51 – 3,50)	$\chi^2 = 4,11$ Ст. Сл = 4 C = 0.113	0,05 – 9,48 0,01 – 13,27
	врло добар (2,51 – 4,50)		
	одличан (4,51 – 5,00)		
Успех у Војној академији	довољан (5,51 – 6,50)	$\chi^2 = 7,59$ Ст.Сл. = 6 C = 0.210	0.05 – 12.592 0.01 – 16.812
	добар (6,51 – 7,50)		
	врло добар (7,51 – 8,50)		
	одличан (8,51 – 9,99)		

Однос између врсте завршене средње школе, успеха у средњој школи и успеха у Војној академији и ставова питомаца према одбрани земље

Добијени резултати одговарају резултатима истраживања већине психолога и андрагога (Булатовић 1983, Allport 1969, Peck и Navighurst 1964, Петровић 1973. и др.), који показују да се општи ставови, као и њима сродни појмови, системи вредности и вредносне оријентације, релативно рано не само формирају и развијају већ и стабилизују упоредо с општим развојем личности. За нас је посебно значајно истраживање Пека и Хавигхерста (1960), у којем су доказали да је карактер код омладине у основи одређен као композиција јаким емоционално обојених ставова и мотива који утичу на формирање зрелог и постојаног моралног понашања. Резултати нашег истраживања у складу су с научним сазнањима познатих аутора према којима стабилност (доследност) моралног понашања зависи, пре свега, од мотивацијских структура и од васпитања моралних ставова који се постепено генерализују и претварају у унутрашње компоненте личности или особине моралног карактера.

Разлика у ставовима испитаника различитог успеха у претходно завршеној средњој школи према одбрани земље такође није статистички сигнификантна. Добијени Ни-квадрат је испод вредности која је статистички значајна на било којем нивоу, а распоред фреквенција јасно потврђује наведени закључак.

Према добијеним резултатима Ни-квадрат теста ни успех питомаца у Војној академији КоВ не показује се као фактор који у било којем

правцу статистички значајно утиче на ставове питомаца према постојећој концепцији одбране земље. Истина, вредност H_1 -квадрата, као грубог статистичког средства испитивања значаја разлике емпиријске од очекиване дистрибуције, приближава се граници значајности, што је захтевало утврђивање финијих показатеља корелације. Израчунати коефицијент контингенције ($C = 0.210$) ипак означава степен повезаности који није случајан, што упућује на закључак да је и успех питомаца у Војној академији једна од детерминаната формирања њихових ставова према различитим социо-психолошким аспектима одбране земље, друштвеним вредностима и вредносним оријентацијама.

Ајтем-анализа развоја ставова питомаца према одбрани земље

Анализа формирања ставова питомаца према одбрани земље употребљена је одговарајућом ајтем-анализом формирања и мерења превасходно оних ставова који непосредно одређују морално-вољна (карактерна) својства наших испитаника. Добијени подаци показују да у већини ајтема (25–40) није дошло до статистички значајне промене, што указује на снагу и отпорност ставова на промене.¹⁹ На основу анализе садржаја тих ајтема јасно се може закључити да се ради, пре свега, о трајним друштвеним вредностима, а мањим делом о индоктринираном моделовању мишљења, уверења и ставова питомаца.

У групу екстремно позитивних ставова сврстани су углавном ставови који одражавају патриотска осећања, моралну свест и савест питомаца, што чини основне претпоставке моралне снаге њихове личности. Сматрамо да се ради о отаџбинском идеалу, који је окосница друштвеног вредносног система. Интериоризација тих вредности до нивоа става основна је претпоставка борбене спремности појединца. У ту групу спадају следећи карактеристични патриотски обојени ставови: у случају агресије на нашу земљу сваки грађанин је дужан да безусловно пружи отпор агресору; без патриотизма се не може успешно бранити земља; тешкоће, опасности и жртве нису оправдање за одустајање од пружања отпора; свако стављање на страну агресора је издаја домовине – највећи злочин, и слично.

Ајтем-анализа дела непромењених ставова питомаца према основним аспектима одбране земље показује да су они условљени, пре свега, пренаглашеним ауторитарним војним васпитањем у Војној академији, које је знатно подстицало комформистичке облике понашања, а ограничавало слободно испољавање личности питомаца. Моделовање мишљења индоктринацијом и фетишизирање неких прокламованих друштвених вредности, као што су „братство и јединство“, „општенародна одбрана“ и „социјалистичко самоуправљање“, у потпуној су супротности

¹⁹ Финално испитивање обављено је у време отпочињања великих друштвених промена у СФРЈ (јун 1990. године).

с развојем критичког и стваралачког мишљења, а тиме и конативних особина будућих официра.

Код мањег броја ајтема (9) промењен је интензитет ставова – од више екстремних у мање екстремне, док је код најмањег броја ајтема (6) дошло до статистички значајне разлике у дирекцији (валенција) ставова у финалном у односу на иницијално испитивање. До промене у тим ставовима питомаца сматрамо да је дошло више због измене услова (друштвено-политичке промене) у земљи, а мање због директног утицаја старешина и наставника на интелектуалне и емоционалне процесе питомаца.

У сложеној ситуацији у земљи, када је и обављено финално испитивање, морал у Војсци је у већој мери зависио од конкретних политичких решења и војничких потеза, а мање од васпитних мера војних старешина и наставника. Сматрамо да ставови код којих је дошло до значајних промена дирекције у негативном смеру управо илуструју ограничену моћ васпитно-образовних активности у армији у време деловања деструктивних политичких снага на разбијању земље. У основи тог проблема је проблем пропаганде у земљи која је успела да наметне различита и вишеслојна национална схватања патриотизма, чиме југословенски патриотизам престаје да има мотивационо дејство и за питомце Војне академије, сем питомаца српске и црногорске националности. Према томе, изградња чврстих морално-вољних (карактерних) квалитета личности будућих старешина, њихове одлучности и решености да бране земљу значајно је условљена уским национал-патриотским осећањима, што последњи догађаји у СР Југославији убедљиво потврђују.

На крају анализе и тумачења резултата формирања и мењања ставова питомаца према одбрани земље нужно се јавља питање односа става и понашања питомаца (младих старешина) у стварној ратној ситуацији. Пошто је тај проблем недовољно изучен, његово даље научно истраживање велики је изазов војним психолозима и андрагозима.

Могућности примене резултата истраживања у васпитно-образовном раду са питомцима Војне академије

Резултати нашег истраживања несумњиво показују да узроке недовољних (малих) ефеката у развоју пожељних морално-вољних особина, унутрашњих мотива и друштвено-моралних ставова код питомаца Војне академије првенствено треба тражити у карактеристикама армијске животне средине и организације живота и рада у Војној академији, а мање у индивидуалним особинама питомаца. Због тога један од основних практичних задатака, који сугеришу резултати истраживања, јесте неопходност промена у организацији живота и рада, војној васпитно-образовној пракси, методици образовно-васпитног рада у Војној академији и положају питомаца у васпитно-образовном процесу, а нарочито у циљевима и садржајима програма школовања.

Промене су потребне, и то како постојеће регулативе којом се питомцу обезбеђују све потребе – од егзистенцијалних, преко потпуних услова за наставу, бављење спортом, организовање културних и хоби активности, тако и у односу старешина у улози васпитача према питомцу, који се професионално брину да му задовоље многе потребе, чиме се доводи у пасиван, лагодан и безбрижан положај. Оправдано се може претпоставити да би могућности питомаца за самостално поступање и креативно испољавање биле много веће када све активности у Војној академији не би биле прецизно регулисане. У динамичном васпитно-образовном процесу све активности није могуће (а није ни оправдано) регулисати, већ треба оставити могућност да део обавеза и задатака питомци самостално организују.

На основу резултата емпиријског истраживања дошли смо до сазнања да значајне компоненте наставе и васпитно-образовног процеса у Војној академији нису усклађене са захтевима формирања и развоја самосталне, одлучне, иницијативне, креативне и зреле личности будућих старешина наше војске. Услови у којима се стичу војностручна знања и формирају војне вештине нису довољно разноврсни и не обезбеђују потребну динамику и активност питомаца. Реформом војног школства, која је у току, требало би да се обезбеде промене не само система, циљева и садржаја него и начина реализације, технологије и методике наставног васпитно-образовног рада с питомцима Војне академије. Знатно више пажње него до сада мора да се посвети избору и примени метода образовно-васпитног рада, богатству наставних средстава и објеката, разноврсности примене наученог у измењеним условима (нарочито у настави тактике), реалистичним, приближно ратним условима извођења борбене обуке на логоровању, прилагођавању на веће напоре и непредвиђене ситуације, и слично. Јер, правилно одмерена, реалистична обука у миру основни је предуслов успешне припреме за ратне напоре, за пораст самопоуздања, сигурности у своје способности и спремности за борбу.

Да би се избегле или макар смањиле утврђене слабости „спољашње мотивације“, коју старешине и наставници путем васпитних поступака примењују у васпитном раду с питомцима Војне академије, потребно је обезбедити адекватнију припрему (образовање) командира наставних група (непосредни васпитачи питомаца) и наставника за васпитни рад с питомцима. У вези с тим, приоритет треба да имају изучавање индивидуалних разлика међу питомцима и стварање услова за њихово лично ангажовање у васпитно-образовном процесу, стављање питомаца у ситуације које им омогућују да манифестују своје способности, доживе успех и покажу знање, спољашњи утицаји старешина и наставника, који морају да имају већу информативну (подстицајну) а мање контролну (нормативну) функцију, веће јединство васпитних утицаја старешина и наставника, већа усклађеност наставних садржаја с постојећим стандардима питомаца и уважавање индивидуалних разлика међу њима, наглашавање важности „иновационог нивоа“ појединих активности у Војној

академији и потреба за развијањем тзв. когнитивних обавеза код питомца.

Веома корисним резултатом нашег истраживања за васпитно-образовне активности васпитача у Војној академији сматрамо и налаз о утврђеној, статистички значајној, корелацији индивидуализованих васпитних поступака са свим испитиваним морално-вољним особинама питомца. При томе се не сме занемарити да прилагођеност и одмереност васпитних поступака према особености структуре личности сваког питомца захтева одређене претпоставке, пре свега одговарајући степен психолошко-андрагошких знања и васпитачког такта старешина и наставника у непосредном васпитно-образовном раду с питомцима.

Значај демократског приступа у васпитању питомца Војне академије огледа се у развијању свесне војне дисциплине, коју питомци треба да усвоје као саставни део свог начина рада и понашања, али и у смањењу угрожености (страха), јер тај приступ у васпитању подразумева равноправне сарадничке односе и индивидуални приступ старешине сваком питомцу кад год је то могуће. То не значи да ауторитарни приступ у васпитању припадника војске, посебно будућих официра, није понекад оправдан и у складу с природом функционисања војне организације и специфичним односима у њој. Његову суштину видимо у томе да старешина као васпитач мора да буде строг у захтевима, али праведан и доследан, при чему је постављање захтева истовремено и израз поверења у васпитаника. Ипак, у наставном васпитно-образовном раду, према резултатима нашег истраживања, такав приступ резултира углавном slabим васпитним ефектима у формирању пожељних конативних особина питомца.

Непостојање корелације између општег успеха питомца, те успеха из војностручних и друштвених предмета, с једне, и формирања морално-вољних особина личности, с друге стране, указује на неминовност промене претежно традиционалног разредно-часовног облика наставе, преференције образовне компоненте у односу на остале компоненте васпитно-образовног рада и још увек доминантног ауторитарног утицаја наставника на учење и понашање питомца. Зато, знатно више него до сада, до изражаја морају да дођу самосталност, одговорност и критички однос питомца према садржају и изворима сазнања. Пренаглашена зависност од наставника, вера у ауторитет и идентификација с личностима чије се понашање и особине сматрају прихватљивим утицали су на појаву претераног конформизма у ставовима и понашању питомца (ипак сматрамо да се изванредан степен конформизма у војсци не може избећи).

Уколико у процесу образовања и васпитања код питомца желе да се развијају пожељна својства личности, пре свега патриотизам и уверење у могућност успешног супротстављања свакој оружаној агресији на нашу земљу, потребно је да се и васпитање у Војној академији више индивидуализује, демократизује и хуманизује, да омогући слободан

развој личности будућих официра и њихов стваралачки однос према изградњи Војске Југославије.

Вреднијим практичним резултатом нашег истраживања сматрамо и утврђивање васпитних поступака за ефикасно развијање идеала и вредности код питомаца, при чему су најзначајнији: идентификација са старешинама и наставницима који се цене, интернализација и самоконтрола понашања, подстицање и позитивно поткрепљење испољеног понашања, стављање питомаца у разне ситуације и улоге у којима долази до изражаја њихова активност и индивидуализација васпитних поступака. Неоспорно је да се питомцима морају стварати ситуације и услови у којима могу да се уче самоконтроли и да преузимају што више бриге и одговорности за себе, своје учење и понашање, као и за рад својих наставних група.